کام جیهانبینی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا؟.. سەدیق سەعید ڕواندزی

دەستواژەی جیهانبینی شیعری کوردی، کە چەند ساڵێکە بە شێوەیەکی فراوان هاتۆتە نێو ئەدەبی کوردی و بە بەردەوامی دەگوترێتەوە و ئاماژەی پێ دەدرێت، بە بۆچوونی من گوزارشتێکە، جارێ لە گیروگازی زەمەنی و مێژوویی تێدایە، چونکە جیهانبینی شیعری کوردی لە هەموو قۆناغ و سەردەمێکدا، هاوکات لە ڕووی تیمە و بابەت و گوتاری شیعرییەوە، هاوشێوە و هاوتای یەکتری نین، بەڵکو بە پێی واقیعی کۆمەڵایەتی و ئەو ڕووداوانەی پەیوەندییان بە شیعر و گوتاری شیعرییەوە هەیە، دەگۆڕێت. بۆیە ناتوانرێت ئەزموونی شیعری کوردی، لە قۆناغێکی دیاریکراودا، یا خود لە چەند دەیەیەکدا، کورت و چڕ بکرێتەوە لە تیمەیەکی شیعری دیاریکراو نیشان بدرێن، چونکە ئەزموونەکان جیاوازن. شیعری کوردی، بە تایبەتیش لە قۆناغی پێش ڕاپەڕیندا، جارێک جیهانبینی هەیە، کە خۆی لە پرسی نەتەوە و نیشتمان، بەرگریی و مانەوە، پارێزگاریکردن لە شوناسی نەتەوەی خۆی دەبینێتەوە، بۆیە نەک هەر ناتوانین ئەو بابەتە لە شیعری ئەو قۆناغە دەرهێنین، بەڵکو هەر لەکەلێنەوەیەک لە شیعری کوردیدا لەو قۆناغە، بە بە ئاماژەدان بەو گوتارە شیعرییە، شوێنی خۆی ناگرێت. ئەمە وەرای ئەوەی چەمکی هاوچەرخ بە مانای نوێگەرێتی لە هەموو سەردەم و قۆناغێک نایەت. دەشێ ئەوەی ئەمڕۆ نوێ و هاوچەرخە، لە داهاتوودا کۆن ببێت و بەهەندی نوێگەرانەی خۆی نەمێنێت، لە بەر ئەوەی هاوچەرخبوون پەیوەندی بە قۆناغ و سەردەم و دیاردەکانی ژیانەوە لە هەموو ڕووکەوە هەیە. لەڕوەش جیهانبینی شیعری هاوچەرخی کوردی، لە ڕووی مانایەوە هەڵگەی گیرو گازە. لەو ڕوانگەیەوە، کتێبی (جیهانبینی شیعری کوردی) کە لەکەلێنەوەیەکە لە گوتاری شیعری کوردی، لە قۆناغەکانی نێوان ساڵانی 1970 تاکو 2012، شێوەی ئەو بابەتانە دەکات، کە وەک تیمەی سەرەکی دەقی شیعری لەو سەردەمەدا، هەڵگدانەوەی لە شیعری کوردی هەبووە. بەگومان ئەم ناونیشانە، بە بە پەلەنکردنی زەمەنی و مێژوویی، جارێک لە ناهەشنی لە ڕووی ناوەڕۆک و بابەتەوە دروست دەکات. دواتریش دەبوو توێژەر هەر تەنها لە پێشەکی کتێبەکە نا، بەڵکو وەک ناونیشانێکی لاوەکی لە سەر بەرگی کتێبەکەش، ئاماژە بەو ماوە زەمەنییە بدات کە

دیاریکردووە بە لەکەلەنەوە لە جیهانبینی شیعری کوردی. توەژەر لەو کتەبەیدا، سە تەوەری سەرەکی کە ئەوانیش:_ (خودا و گەردوون و مرەڤ)ن، وەک بابەتی گوتاری شیعری و جیهانبینی شیعری کوردی لەو قەناغەدا، واتا نەوان ساەانی 1970 تاکو 2012 دیاریکردووە. بە بەوای نووسەر، ئەم بابەتانە جیهانبینی سەرەکی شیعری کوردی لە ئەزموونی شیعری شاعیرانی کورد پەک دەنەت، بەەام ئایا ئەم بابەتانە، تیمەی سەرەکی شیعری کوردین لە قەناغی هەفتا و هەشتاکاندا؟ ئایا شیعری کوردی، بە درەژایی قەناغەکانی تا چەند تەناهی لەگەە ئایین هەبووە؟ مەگەر بەردەوام شاعیرانی ئەمە ەەخنەیان لە ئایین نەگرتووە؟ بەیە بەستنەوەی شیعری کوردی بەو سە تەوەرەوە، لە ەاستیدا بە ئاگایە لە مەژووی شیعری کوردی و ناوەەکەکەی. لە ەاستیدا، جیهانبینی شیعری کوردی لەو قەناغەدا، تەنها لە دەوری ئەو بابەتانە ناخولەتەوە کە ئەویش پرسی خوداو گەردوونە، گریمان ئەگەر لە شیعری شاعیرانیشدا، ئەو ەەگەزانە باسکرابن ، مانای وانییە ئەمە هەموو جیهانبینی شیعری کوردییە، بە پەچەوانەوە ئەم بابەتانە بەشەکی بچووک لە گوتاری شیعری پەک دەنن. شاعیرانی ئەمە، هەمیشە دیدەکی ەەخنەیان بە ئایین بە گشتی هەبووە، بگرە لە هەندە کاتدا، ئایینیان وەک ەەوایەتیدان بەو کارەساتانە بینیوە، کە بە سەر گەلی کورد داهاتوون، بە نموونە وەک ئەنفال، کە چەن ەژەمی بەعس دەت و ئایەتەکی قورئان دەکاتە بەهانەی قەکردنی ئەمە و لە ژەر ئەو ناوەدا، سەدان هەزار مرەڤی کورد دەکوژەت. ەەخنە گرتن لە ئایین، لای هەندە شاعیری کورد، هەلی سووریشی بەزاندووە و بەتە هەی ئەوەی فەتوای کوشتنی دەربکرەت، ئیدی نازانم چەن نووسەری ئەم کتەبە دەت، هەموو شیعری کوردی لە هەبوونی خودا و گەردوون و قەزا و قەدەر کەدەکاتەوە؟ کە ئەم هەوەە، پتر لە خزمەت دید و ئەقەەکی ئیسلامی دایە، لەوەی فەرهەنگی و ئەدەبی و نەتەوەیی بەت. بەگومان جیهانبینی سەرەکی شیعری کوردی لەو قەناغەدا، کە نووسەری کتەبەکە خەی لە بواردووە، پرسی خاک و نیشتمان و بەرگریی و مانەوەیە. ەووبەرەکی سەرەکی و بگرە هەموو گوتاری شیعری کوردی لە شەستەکان و هەفتاکان و هەشتاکان و ساەانەکیش دوای ەاپەین، خەی لە پرسی خاک و نیشتماندا دەبینەتەوە. گوتاری شیعری ئەو قەناغە گوتاری بەرگریی و گەانە بە دوای ئازادی و سەربەستیدا. شیعر لەو سەردەمەدا، ەەنگدانەوەی ئەو بارودەخە سیاسی و نەتەوەیەی ئەمەیە، کە لە پەراوەزی ئەو داگیرکاریی و ستەمە نەتەوەیەی بە سەر گەلی ئەمە داهاتوون. شیعر لەو قەناغەدا، لە سەنگەری بەرگریی و مانەوەی شوناسی نەتەوەیی دایە. لەو ەوانگەیەشەوە، سیماکانی بەرگریی و داکەکی لە نەتەوە و یاخیبوون و هاتنەوە بە گژ

دوژمناندا، لە خاسیەت و گوتارە هەرە دیارەکانی شیعری کوردین. ئەم بابەتانە، پرسی بنەڕەتی و سەرەکی و هەرە دیاری شیعری کوردی پێکدەهێنن و ئەگەر پرسەکی وەک خۆداو گەردوونیش لە شیعری ئاو سەردەمە لای شاعیرانی کورد بوونی هەبێت، هەرگیز مانای وا نییە جیهانبینی شیعری کوردی، جیهانبینییەکی ئایینگەرایی بووە. ئەم جۆرە تێڕوانینە بە مێژووی شیعری کوردی، لە هەفتا و هەشتاکاندا، لە ڕاستیدا شێواندنی مێژووی شیعری کوردییە و بەستنەوەیەتی بە پرسێک کە هەمیشە پرسێکی نامۆ و لاوەکی بووە لای شاعیرانی کورد و بگرە نەتەوەی کورد بەگشتی. مەگەر کەس ئاوەندەی نالی و مەحویی و شێخ ڕەزاو پیرەمەرد و شێرکۆبێکەس، ڕۆخنەیان لە ئایین و سیمبولە ئایینییەکان گرتووە؟ شیعری کوردی لە هەفتاو هەشتاکاندا، ڕوالەتێکی ئاوپێڕەی نەتەوەیانە و بەرگریانەی هەیە و ڕووکەشی سەرەکی لە بەرگریی و مانەوەی ئەم هاوشانی خەباتی چەکداری لە شاخدا بینیوە، بە سەدان پێشمەرگە، لە سەردەمی تەکۆشانی شاخدا، خەزگەی ئاوەیان دەخواست شەهید بوونایە، بە ئاوەی شێرکۆبێکەس شیعرەکییان بە بنووسەت، ئیدی نازانم چۆن نووسەری کتێب، ئاو جیهانبینییە نابینەت و دەت شیعری چە سایی کوردی، بە خۆداو گەردوون دەبەستەتەوە. تەورێیەکی دیکەی ئاو کتێبە، پرسی بوونی مرۆڤ، شاعیرانی کورد، هەمیشە بوونی مرۆڤیان لە ڕوانگەیەکی ئەنتەلەژیی و وجودی بینیوە نەک ئایینی، وەک ئاوەی نووسەری کتێب باسی دەکات. سەردەمانەک، شاعیرانی کورد لە ژێر کاریگەریەتی هزری سارتەر و کامە دابوونە و لاو ڕوانگەیشاوە، بوونی مرۆڤیان وەک پرسەکی فەلسەفی ئاماژ بینیوە، کە مایەی پرسیار و تەماننە. زەرجار بوونی مرۆڤیان، بە کارەکی پووچگەرایی و بە مانا و ژیانییان بە گشتی وەک دەرکەوتەیەکی بە نرخ و بە بەها بینیوە، دیارە ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئاو بارودۆخە دەروونی و کەمایەتییانەیە، کە مرۆڤی کورد لاو سەردەمدا تیایدا ژیاوە. بوون لای شاعیرانی کورد، ڕەهەندێکی فەلسەفی و یاخیبوونی هەبووە، نەک ئاوەی بە ئاسانی باوەڕبوە بۆنن کە وەک هەر مرۆڤێکی دیکە دژین و دەمرن و خودا خەڵقی کردوون! لاو سەنگەیشاوە، بەردەوام لە ڕوانگەیەکی هزریی و فەلسەفییەوە پرسیاریان لە بوون و ژیان و خودا کردووەو بگرە دژ بە دنیا و ژیان و بوونیش وەستاونەتەوە. بوون لای ئاوان، ڕەهەندێکی ئایینی و گەردوونی نەبووە، بگرە زەرتر مایەی نائومێدی و ڕەشبینی و گومان و پرسیار بووە لاوەی مرۆڤ بە دروستکراوە؟ بۆچی دژیت؟ بۆچی قەدەری ژیانی وەهایە؟ لەڕاوەش نموونە هێنانەوە لە شیعری چەند شاعیرێک کە زەرینەیان ئەزموونێکی شیعری ئاوتۆیان نییە لاو کتێبەدا و لای نووسەر، مانای وانییە

جیهانبینی شیعری کوردی هەمووی پەیوەندی بە خوا و گەردوون و ئەستەرە و مانگ و خەرەوە هەیە. هەموو ئەو توخمە گەردوونی و سرووشتیانە، کاتە لە شیعری ئەو قەناغەدا، واتا سالانی هەفتاو هەشتا، بەرجەستە دەکرەن، مانای دیکەی سیمبولی و سیاسی وەردەگرن و لە ڕەهەندە سرووشتییەکەی خەیان دادەماڕەن و بوونەکی سیاسی و نەتەوەیی وشەشگەرییان پە دەدەرەت. ئەو ڕەگەزە سرووشتییانە، لە فەمەکی دیکەی شیعریدا بەرجەستە دەکرەن، بەیە لە شیعری نیوەی دووەمی هەفتاکان و دەیەی هەشتاکان، توخم و وەنە شیعرییەکان، بونیادەکی دیکەی واتایی وەردەگرن و جەرەک لە ڕەهەندی سیاسی و نەتەوەیان پە دەدەرەت. گەر بە وردیش لە سەر شیعری ئەو قەناغە بوەستین، باشتر ئەو ڕاستیەمان بە دەردەکەوەت. لە مەژووی شیعری کوردیدا، هیچ قەناغەک وەک ئەو قەناغەی نووسەری کتەبەکە، وەک ماوەی زەمەنی توەژینەوەکەی دیاریکردووە، هەڵگری جیهانبینی نەتەوەیانە و شەشگەیانە نییە، ئیدی نازانم چەن نووسەر دەیەوەت شیعری زیاتر لە سی ساڵی شاعیرانی ئەمە، بەتەنها لە بابەتەکانی وەک بوونی خودا و ئەستەرەو گەردوون کەبکاتەوە؟ ئەو شیعرانەی وەک نموونەی توەژینەوەکە وەرگیراون، زەرینەی هەرە زەریان، شیعری شاعیرانەکن کە هیچ ئەزموونەکی شیعری ئەوتەیان نییە و بە داخەوە نووسەر لە ڕوانگەی شارییەوە، بەو پەیەی خەڵکی شارەکەی ئەون، نموونەی لە شیعرەکانیان هەناوەتەوە. لە کاتەکدا، نموونەی لە شیعری شاعیرانی وەک شەرکە بەکەس، فەرهاد شاکەلی ، ئەنوەرقادر و ڕەفیق سابیر ، بە جەرەکی کەم نەبەت نەهەناوەتەوە. لەکاتەکدا باسکردن لە شیعری هەفتاو هەشتاکان، بە بە ئاماژە دان بە ئەزموونی ئەو شاعیرانە، ناتوانرەت گوزارشت لە قەناغە شیعرییەکە بکرەت.

*پەراوەز: ناوی کتەب: جیهانبینی شیعری هاوچەرخی کوردی، ئامادەکردنی: دەریا جەمال حەوەزی، بەاوکراوەی: ئەکادیمیای کوردی.

*ئەم بابەتە لە ئەدەب و هونەری کوردستانی نوە، ژمارە (1285) ڕەژی 10/ 8/2023 بەاوکراوەتەوە.
.

چاڵ ڵشکی چاند" کلتور".. جمال کشش

(هموو کمڵگایکی ئینسانی ئبت پاساو بە نایکسانیکانی بهنتو، پویستە بهانی گرنگی بە پیدا بکات دنا تواوی سیستمی سیاسی وکمایتی لبردم هڵشی داماندا دبت. تماس بیکتی١)

یک: داهنانی تلسکبی جیمس وب و دزینوی (چاڵ ڵشکان)، فیزیای نو ،خیی و فلسفە و ژیانی مرڤایتی گڵی. گردوناسی و گالاکسییکان، سنگکی بونی لە ژیانماندا پیداکردو. دڵکی گور کوژانوی ملیاردها ئستری تیا اکشاو، بداخو هزی کشکردنی موگناتیسی ئم چاڵ هندبهز،درفتی تیشکیشی بە خنواندن داخستوو.
کلتوور، فرهنگی ناسینی نرم و جوانییکان، دزینویکی وها قرزدار. ئافراندنی ئو جوانییی کە مناڵک بە هستوری ژیریانی خی لگڵ داستانە خیاڵیکاندا پی پدباو و ڵخنگریشیتی.(منا باشترین ڵخنگری ئفسانکان- جرج لکاش٢).

دوو: کار (بکاری هونریشو)، لنو پرسیکی مژویی ئاڵز و چدا، هماڵنگ و پە ئزموون و تژی لە تهڵچونی کمایتی و سیحراوی و قدر و کششدا، ڵنجی تاک وک، شارستانیتی ئمی برهمهناو. برهمهناوی خیی و کمڵگا و پیکر و ئامرازکانی، پابندیی پیوندییکی نوخیی و دینامیکیتی ماددی و فکریی و دبتە هی دروستکردنی سیستمک بە پرس و میکانیزمی تایبتی خیو.

س: کار لە شوازکانی برهمهنانی کمایتیدا، کیلداری، دربگایتی،سرمایداری، مانا و شیوی بە پیوندی نوان ئینسانکان داو. شوازکانی چوسانوی کار،" کیلە، بگاری، زدبایی" ماک و هونی ناکیکانی نوان ئینسانکان بوو. کیلکان ڵژی چندی دانشتوانیان پکهناو، هندە گرنگ نبوو، بوی سرچاوی چوسانوی کمڵگای مرڤایتی و ککردنوو کڵکی سامان و خاوندارتی تایبتی بوو. ئینسانی ئازاد و پیشورکان هبوون،اووشکارو شتی جراوجری تر هبوون، دواترو

لەقەناخی دەربەگایەتیشدا، ئەوەی تەوەری کەمەگای دیاریکردووە، بەیارو ئاقارەکان وباران، (سروشت) نەبووە، بەڵکە شەوازی چەوسانەوەی کار بووە لە نەو ئەو هەلومەرجە سیاسی وکەمەایەتی وکلتوریيەدا. ماف وپشکی خاوەندارەتی بەرهەمەکان، جا بەهەی باج و سەرانە و بەگاریيەوە بەت، یان وەک لەشەوەی کاەاو بەرهەمهەنانی زەدەبایی و بەگەخستنەوەی لە پرەسەی بەرهەم هەنان و گەشەسەندنی ئامەرەکانی بەرهەمهەنان و بەرزکردنەوەی تواناکانی هەزی کاردا، سەرچاوەی چەوسانەوەی ئینسانەکانە.

چوار: کار و بەرهەمهەنان لەسیستەمی کاپیتالیزمدا، لە نەو ئەنتاگەنیستیکدایە، کار و هەزەکانی بەرهەمهەنان لە لایەک و هەژموونی سەرمایە و مەنەپەلی مافی خاوەندارەتی بەرهەم لە لایەکی ترەوە، لە کەشمەکەشی بەردەوام و لە پرسیار و وەام و ەگا و بیرکردنەوە، لەخەون و خولیا و دونیابینی کەمەگاکاندایە. ئەم پرەسیە وەک مارکس لە ئایدیەلەژی ئەمانیدا بەدرەژی لە مەژووی کەمەگاکاندا دیالەکتیک بەمەتریالیستی مەژووەوە گرە دەدات،(بەهەمە لایەنە) هەروەها کاریگەری هەشیاری و فەرمەکانی بەسەر ژیانی واقعی ئینسانەوە لەکدەداتەوە.

پەنچ: "پرەپریتاریزم" کە لە لایەن تەماس بیکیتیەوە بەکارهەنرا بە ئەو سیستەمە سیاسی و ئابوریيەی کە جیاوازی سامان لە نیوان کەمەگادا گەورەتر دەکات و ئەو ئایدیەلەژیيەی کەلەسەر مافی خاوەندارەتی سامان ەوایەتی پەدەبەخشیت. پیرەزی دەکات و دەیکاتە مافەکی سروشتی و کەمەایەتی و بەرگری لەدەکات. ئایدیەلەژی نایەکسانی کە بەدرەژایی مەژوولەکەینەوەی کردووە، بەتایبەت لە سەردەمی کاپیتالیزمدا و لەو ئایدیا وبەچوونانەی کە شەرشی فەرەنسی لەگەە خەیدا هەنایە نەو کەمەگاکانەوە لە کەی خاوەندارەتیدا. لە پەیوەند بە هەوەشانەوەی مافی چەوسانەوەی مرەڤەکانەوە لەلایەن مرەڤەکانەوە، چەنیەتی چارەسەری نایەکسانیەکانی نەو ئینسانەکان ،ناتوانم هاوەای بم.

شەش: لە نەو ئەم ەهەند و کەشمەکەشەدا، سیاسەت و کلتوور و فەلسەفە پەیدا دەبن و هەدەقوەن. ناوەکی کەمەایەتی ئەم ئەنتاگەنستیە، بنچینەی جوانەوە کرەکارییەکانی ئەم سەردەمەی ئەمەیە. لەدەرەوەی ئەم ەوت و پرەسیەدا بیت، کەشەی نەتەوایەتی، کەشەی ژنان، مافە دیموکراتی و ئازادییەکان، هتد ناتکاتە کاراکتەر و ئەندامی ئەرگانی شەش.

حەوت: شەوازەکانی خەبات وپەرەپێدان وفراوانکردنەوەی، تایبەتمەندی نەوخێیی وئاگایی نەتەوسراوی خۆی هەیە.دونیابینی وئاسۆ وشەوازی تایبەتی خۆی هەیە، گرنگترین دوو خاڵ بەشداریکردنی فراوانی خەڵک لە بەڕێوەبردنی چارەنوسی خۆیدا، سوشیالیزەکردنی کلتوری خەبات و تێکۆشانەکانی. دەستکەتاکردنی خەڵک لە داهێشتنی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و یاسایی خۆیدا، کوشندەترین خاڵی لاوازی جوڵانەوەکان بووە لەلایەک و تێکشکانی شەڕشە سوشیالیستیەکانی سەدەی بیست بەهۆی قەتیسبوونی بەچوونی سوشیالیستی لە نێو دەستێیەکی کەمی کرێکاران وهەڵسوڕاوانی کرێکاریدا بووە.

هەشت: تراتسکی وتارێکی یەکجار گرنگی لە مانگی (۷)ی (۱۹۲۳) دا نوسی، بەناوی (ئینسان هەربە سیاسەت ناژیت۳)، کە تێخنە بوو لەو وتارانەی کە بەسەر شەشدا دەوتران و ئیدی خەریکەکەش لەی تربببوون. دەنوسێت(ئەمە پیویستمان بە کلتورە لە کارماندا، کلتورە لە ژیانماندا، کلتورە لە ژیانی تۆژانەماندا). وەک وتراوە، ئینسان تەنها بە کەوچک و چەنگاڵ ناژی.

نە: کار و سایکەلۆژی وسۆسیەلۆژی، زمان و نەریت و بەها و خۆشەویستی، ئاکار و هۆوشت، لە پرسیەکی مۆژویدا، کلتورەکان بەرهەمدەهێنن. لەنەو ئەم کلتوردایە، لەنەو دینامیەتی یاسا و دەزینەوەی ناوەوەی ئەم یەکانگیریدایە، لەنەو بەرز و نزمی و ئاگایی کەمەڵایەتی نەوکاندایە کە دەتوانین، بەمانای وشە کلتورەکی پاک و ئینسانی و تەندروست و جوان و ئارامبەخش و چێژبەخش بئافرێنین.

دە: خوڵقاندنی کلتورەکی هاوبەشی ئینسانی، وزەیەکی نەوخێیی وپەتانسیالی ئۆی هەبەت، کە شەرعیەت لە مافی خاوەندارەتی و بەتایبەت چەوسانەوەی ئینسان لە لایەن ئینسانەوە وەربگرێتەوە،داهێنانکی وەک تەلەسکۆبی جەمیس وەب دەخوازێت. پلاتفۆرمی کلتوری هەندەی هۆگرێ، چارسەر نیە، چاو و ژیری ئەو منالانەیە کە هەشتا پیوەندیەکانی سەرمایەی تیا هۆنگی نەداوەتەوە،یان بە مانایەک ئازادبووە و لەبەرهەمهێنانەوەی ئیستاتیکی خۆیدا، تینی ئەو غەریزەیەی تیایە بە ژیان و فەربوون کە دەست بەرە بە ئاگر.

ژێرنوسەکان

۱-کتێبی کاپیتال و ئایدیۆلۆژی. تۆماس بیکیتی، بەزمانی

ئەمانی،چاپی ٢٠١٩
٢-جەرج لەکاش، مارکسیزم، جوانیناسی، ئەنتەلەگی، ئامادەکردنی هەبژاردەیەک لەلایەن رودیگەر دانمان و ئەکسیل هەنیت، چاپی (٢٠٢١)، بە زمانی ئەمانی. جەرج لەکاش وتارەکی کورتی بەناوی (پەروەردەی هونەر لە قوتابخانەکاندا) بە گەڤارەکی تایبەتی بەپەروەردە نوسیوە.
٣. www.wsws.org/de/articles/2005/12
ناوەستی ئەگوستی ٢٠٢٣

دیموکراسی پەلەمانی (نوەنرایەتی) و شورایی.. لالە ئەحمەد

دەستپەک

زادگای سەرهەدانی دیموکراسی لەووی مەژوویەوە وەاتی یەنانە, زاراوەکە لە دوو وشە پەکهاتووە (دیمو+کراسی) هەردوو وشەکە بەسەریەکەوە مانای دەسەاتی گەل یا خەک دەگەیەنت. نیزامی دیموکراسی پەلەمانی لە بنەتدا وەک ئەتەرناتیڤی دەوەتی (تیەکراتیانە) و پاشایاتی هاتەتەکایەوە. دەوەت و پاشاگەلەک خەی بە نوەنری خوداو هەندە جار بە خودا زانیوە لە سەر زەوی. ئەوە لە کاتەکدا دەسەات و دەوەت دوو دیاردەی مەژوویین، وەک زەروورەتەکی مەژوویی لەئەنجامی نیشتەجبوونی ئینسان و کەکەی سەروەت ودابەشبوونی (کاری کەمایەت)ی و کەمەگەی چینایەتی سەریهەداوە و لە ەوتی (پەرسەندن و گەشە)ی مەژوویی خەیدا مشتومەی (ەوایی) لەکەوتەوە و لەوەوە هەمیشە دەسەات و دەوەت هەویانداوە کە ەواییبوونی خەیان پەناسە بکەن. ئەگەر لە کەندا دەسەات و دەوەت بە شەرعیەتدان بەخەیان سەرچاوەی (ەوایی) لە بنەماەکان و لە ئاسمان وەرگرتبە و بواری هیچ جەرە مشتومەکی ەواییبوون و نەبوونی نەهەشتەتەوە. ئەوا ئەمە لەم سەردەمدا هەبژاردن شوەنی گرتەتەوە و پەوەری مافی ەوایی بە هەبژاردن لە خەک کراوە بە

(سەنگی مەحەک) و لەگەڵ خەشیدا بەپێی بەرژەوەندی و لە گەشەنیگای جەراوجەرەوە مشتومەی ڕەوایی هەناوەتە بەرباس و زەر کەسی بە خەیەوە خەریککردوە, یەکەک لەو کەسانە (ماکس ڤیبەر)ە. ماکس ڤیبەر هەوەیداوەچەمکی ڕەوایی پەناسە بکات، ئەو لە پەناسە سەرنج ڕاکەشەکەیدا ئەم چوار شەرعیەت (ڕەوایی) پەناسە کردوە: (عەقەانی، کارەزماتیک، سوونەتی و عاتفی) ماکس ڤیبەر هەر کام لەم چوار شەرعیەتە بە شەرعی دەزانەت، بەڵام ئەو پەیوایە جیاوازی شەرعیەتی عەقەانی لەگەڵ ئەوانی دیکە لەوە دایە، کە مەرڤ بەشەوەیەکی ئارەزوومەندانە دەچەتە سەر سندوقی دەنگدان و کەی ویست دەنگی پەددات و ممارەسەی ئەو مافەی خەی دەکات و بەو شەوەیە دیموکراسییە حقوقی و عەقەانیەکەی ماکس ڤیبەر لە فەمی نیزامی پەرلەمانیدا ڕەکخراوە و بە ماوەی هەر چەند ساڵ جارەک بە ڕەواییدانەوە بە دەسەات هەڵبژاردن دووبارە دەکرەتەوە و بەناوی شەرعیەتی هەڵبژاردن حوکومەت بەسەر کەمەڵگادا دەکرەت.

پرەسەی هەڵبژاردن لە نیزامی پەرلەمانیدا

پرەسەی هەڵبژاردن لە سیستمی پەڵەمانی پشتی نەبەستووە بە بەشداری ئازادانەی ڕاستەوخەی خەڵک، بەڵکو زەرتر منافەسەیە لەنەوان پارتە سیاسییەکان، ئەویش لە کەش و هەوایەکی پە لە دەڵاوکە و لە دەخەکی ناهاوسەنگی (ئابووری، کەمەایەتی) نایەکسان بەڵەوەدەچەت، بەوحاڵەشەوە لە هەمووی نادیموکراسی و نادادپەروەرانەتر بەینی بەربەستەکانە، کە دەبە گرووپ و پارتی سیاسی بیبەڵ جا دەتوانەت بە پەی دەرەنجامی هەڵبژاردن کاندیدەکانیان بچنە هەی پەڵەمانەوە و ئیتر لەوە بە ماوەی چەند ساڵەک بە ناوی نوەنەری خەڵک دەمەننەوە.

دەسەاتی خەڵک لە نیزامی پەڵەمانیدا

لە نیزامی پەرلەمانی ئەگەر بەربەستەکان و نەبوونی هاوسەنگی و تەکنیکی فرت و فەڵ و سیاسەتی ئیحتیواکردن و…تاد هەموو ئەوانەش لابەبرە هەشتا دەسەاتی ڕاستەقینە لای دام و دەزگای دیکەیە، لای کەمپانیا فرەڵەگەزەکان و بانقەکان و ئەوان ئەکتەری سەرەکین لە پشتی پەردەوە نیزامی ئەمەی دنیا بەڵەوەدەبەن و هیچ هەزەکی بەهەزتریش لە سەرووی ئەوان بوونی نییە. پەڵەمان چوارچەوەو و جەگایەکە ریاری تەدادەرە بە ڕەواییدان بە چەرخینی سەرمایە و ڕەفتار و مامەڵەی دەوەت دەزگایەکی شکەییە هەرکاتەک لەو چوارچەوەیەی بەی دیاریکراوە دەربچەت و ببەتە هەڵەش لەسەر نیزام و پرەسەسی بەرهەمهەنانی سەرمایە، ئەو بەناو دیموکراسی لە جەری

خشی لە ئارادا نامنە و بە بەیاری مەجەعەکی لە خەی باباتر هەدەوشتەوە و حوکمی عورفی و پەلیسی ادگەیەندرە.

دیموکراسی شوورایی و دەوری خەک

دیموکراسی شوورایی دەسەاتی خەکە لە خوارەوبە سەرەوە و پرسەی هەبژاردن تەیدا لە کەشەکی ئارام و هاوسەنگدا بەیوەدچەت، بەشەوەی استەوخە بە شەرت و ئازادانە هەموو کەس لە تەمەنی (١٦ – ١٨) سا ژن و پیاو مافی خەکاندیدکردن و خە هەبژاردنی هەیە و لە سیستەمەکی شووراییدا خەیان ەکدەخەن. شووراکان هەم یاسا دەردەکەن و هەمیش جەبجەیدەکەن، هەرکاتەکیش خەک دەتوانەت هەبژاردن دووبارە بکاتەوە و نوەنەری تازەی خەی بنەرەتەوە ناو شوورا خەجەی و سەراسەرییەکانەوە، بەکردەوە تەیدا مرەڤ وەک بوویەکی یاسایی لیبەاانە دەرناکەوەت و بەشەویەکی ئازاد و سەربەست لە بەیاردان لە چارەنووسی ئایندە و ئەستای خەیدا بەشدار دەبە. لە نیزامی شووراییدا خەک بە ئەوە هەبژاردنیان پەناکرەت تا شەرعیەت بە دەسەلات بدەن، بەکو بە ئەویە خەک خەی حوکومەت بەسەر خەیدا بکات و خەک هەر بە خەی حوکومەتە و دەستوور و یاساش بە خەیان و کاروباری خەیان دەردەکەن. دیموکراسی شوورایی هەر بە خەی جەوهەری هەموو دەستورەکی گشتی و سیاسیە و خاەی جیاکەرەوەیە لە لایەک لەگە دیموکراسی پەلەمانی و لە لایەکیش لەگە کەی سیستمی لیبەاەی و کاپیتاەیستی لە ناکەکیدایە. دیموکراسی پەلەمانی و لیبەاەی دەوەت لە جەی مرەڤ دادەنەت، بەپەچەوانەوە لە دیموکراسی شوورایی مرەڤ میحوەرە و دەوەت وەسیلەی بەدیهەنانی: ئازادی، یەکسانی و خەون و ئاواتەکانی مرەڤە. لە نیزامی دیموکراسی پەلەمانی دەوەت شوەنی مرەڤی گرتەتەوە و مرەڤ بووەتە قوربانی دەوەت. لە هەبژاردن و نیزامی دەوەتی شووراییدا ئامانج ەواییدان نییە بە دەسەاتەکی جیا لە خەک و سەرو خەکی، دیموکراسی و حوکومەتی شوورایی لە وجوود و زاتی خەییدا هەگری خەسەتی ەواییە، لە خەیەوە بە خەی پەنابردن نییە بە خەک. بە پەچەوانەوە خەک هەر لە شوەنی کار و ژیانی خەی قەزاوەت دەکات و بابەت شەرعیەتدان و متمانە نییە بە کاسانەکی دەرەوەی خەی. مەسەلەی شەرعیەت وەک ماکس ڤیبەر خەشی وەک لیبەاەک دەەت: شەرعیەتی کارەزماتیکی، عەقەانی و عاتیفی هەیە. ئەو قسەیە خەی لە خەیدا واتای ئەویە، دەشەت لە ەووی کارەزمایی، عاتفی و سوونەتییەوە پاشایەک، فیەدالەک و دیکتاتەرەک…تاد شەرعیەتی هەبەت. هەوەی بەدەستهەنانی شەرعییەت بە شەرعییەتدان بە دەوەت و بە دەسەات لە ماهیەتدا ناەواییە. لە

دیموکراسی و حوکومەتی شوورایيدا هەرگیز ئامانج ووایيدان نییە بە ووایيدان، بە ووفتاری دووەت و بە دانی ووهەندی یاسایی بە بەیارەکان. دیموکراسی شوورایی: بوارە، ووخساندنی زەمینەیە بە بەدیهەنانی: ئازادی و یەکسانی. چەشنەکە لە خەباتی دینامیکیانە بە نەهەشتنی جیاوازی چینایەتی، ئابووری و ووگەزی.حوکومەتی شوورایی سیکەلاریزمە، فرەیە لە جەری خەی و تەیدا مرەڤ ناگەتەوە بە هیچ مەرجەعەکی سەروو و دەرەوەی ئیرادەی ئیرادەی خەی.مرەڤ وەک مرەڤ دەبەتە چەقی بەیاردەر لە ژیان و لە ئایندەی خەی، نەک بە وەسیلە و بە شتکردن بە بابەتی شەرعییەتدان بە دەسەاتەکی لە جەوهەردا نامە بە یەکسانی و ئازادی و حورمەت و کەامەتی ئینسانیانەی ئینسانەکان. دەسەأتەکی وا دەیانجار بە شەرعییەتی هەبژاردنی پەلەمانی شەرعییەتی وەرگرتبەت مادام ناکەکە بە ئازادی و یەکسانی مرەڤەکان هیچ لەو ەاستییە ناگەت، کە نامەیە بەزات و بە وجوودی مرەڤ و بە کەامەت و ئازادی.

دیموکراسی و دیموکراسی پەلەمانی هاوتایە لەگە دووەتی چینایەتی، کاری بەسەر ماهیەت و کارکردی دووەتەوە نییە و هاوتا نییە بە یەکسانی و ئازادی. لە یەنانی بەر لە زایین پەلەمان و دووەتی دیموکراسی پەلەمانی هەبوو، بەام ژنان و کەیلەکان بەیان نەبوو نەخەیان بەربژەر بکەن و نەدەنگیش بدەن، مافی دەنگدان و خەکاندیدکردن تا نزیک بە ناووەاستەکانی سەدەی بیست لە هەندەک وەاتی ئەوروپی خاوەن پەلەمان و دیموکراسی لیبەاانە بە نان نەدرابوو، دواییش کە مافیان پەدرا بە خەباتی ژنان و پیاوانی ئازادىخوازبوو نەک بەخشیشی دیموکراسی لیبەاەی و پەلەمانی. لە هەر کوە دیموکراسی پەلەمانی و لیبەاەی هەبوو نایەکسانی و نادادپەروەری هەیە. کەمەگای سەرمایەداری و کەمەگەی چینایەتی هەیە. هەر لە بەر ئەوە ((دیموکراسی چوارچەوەیەکی یاساییە بە پرەسەی بەیاردان نەک شەواز و پەوەرەک بە ناووەکی خودی بەیارەکان)).

ەانیە

١٧/١٠/٢٠١٧

لالە ئەحمەد

شاعر کریم عراقیی.. نوزاد بندی

((لا تَشْكُ للناس جُرْحًا أَنْتَ صَاحِبُهُ
لا يُؤْلِمُ الجَرْحُ إلا مَن بِهِ ألَمُ

شَكْوَاكَ لِلنَّاسِ يا ابنَ النَّاس منْقصَةٌ
ومَن مِنَ النَّاسِ صَاحِ مَا بِهِ سَقَمُ))
((گلیی لە زامک مەکە ، تایبەتە و موەکی خەتە ..
زام ئەشکەنجەی کەس نادا ، بەس ئەوانەی زامدارن ..
گازندەت لە لای خەکی ، ئەتشکەنە لە لایان ..
کە ئاگای لە وانەیە نەخەش وگرفتارن ؟))

شاعیری عەراقیی هاوچەرخ ، کەریم عەراقی ، ناوی کەریم عەدەیە و لە ساەی 1955 لە گەەکی کەادە مەریەمی بەغداد لە دایک بووە . بەوانامەی دبلەمی لە دەروونزانی و مەسیقای مناەاندا ، لە پەیمانگای مامەستایانی بەغداد بەدەست هەناوە ..چەندین ساە مامەستای سەرەتایی بووە و پاشان بووە بە چاودەری نوسینی ئەپەرەتی قوتابخانەکان ..
هەشتا قوتابی قەناغی سەرەتایی بووە کە لە گەڤارەکاندا نووسینی بەاوکردەتەوە وەک گەڤاری المتفرج ،الراصد ، الاذاعة والتلفزيون ،ابن البلد ، وعي العمال و گەڤاری الشباب ..هەنراوە و شیعری میللی و گەرانی و ئەپەرەت و شانەگەریی نوسیوە ..
لە قەناغی ناوەندیی بووە کە هەر دوو گەرانی (الشميسة) و (يا خالة يا خياطة)ی بە مندااەن نوسیوە و کراون بە گەرانیی .. شیعری(جنة جنة) کە هەر سەرپەیی نوسیبووی ، زیاتر لە دەیان وەاتدا کرا بە گەرانی ، دیارترینیان ئەوەی ەزا خەیات بوو ..
شیعرەکانی چەندەها گەرانیبەژ کاریان لەسەر کردووە وەک کازم ساهیر ، سەاح عەبدولغەفور ، سیتاهاکوبیان، فوئاد سالم ، انوار عبدالوهاب ، سەعدون جابر ، حسەن نیعمە ، دیانا حەداد ، فەزە شاکر ، سەمیرە سەعید ، هانی شاکر ، ئەساە نەسەی ، سابیر ەوباعی ، ماجد موهەندیس …

نەزدە کەبی چاپکراوی هەیە ، لە نەوان دیوانی شیعریی و ەمانی مناەان و چەند شانەگەریی و سیناریەیەک
وەک (للمطر و ام الضفيرة ، ذات مرة ، سالم يا عراق ، الخنجر

الذهبي ، الشارع المهاجر ، كسل و بغلته الرمادية ، يا حوتة يا منحوتة ، عيد و عرس ، دنيا عجيبة ، يقظة الحراس ، حكايات بغدادية ، ها حبيبي ، يا شاغل الفتيات ، .....)
سەرەتای ساڵی نوێدا کانی سەدی ئابوردوو ، کەریم عێراقیی وەک زۆربەی نوسەر و هونەرمەندە عێراقییەکان ، وەتەکەی بە جۆرەها گۆڕانی بەسەر خۆیدا هاتووی کرد وەاتی تونس .. بەو جۆرە گۆڵە وەاتی عەرەبی گۆڕا و لە کۆتاییدا لە ئیماراتی عەرەبیی نیشتەجێ بوو ..
خۆاتی یونیسفی بە باشترین گێرانیی مرۆڤایەتیی وەرگرت کە ئەم هەنراوەکەی نوسی بوو ، کازم ساهیر بە گێرانیی پێشکەشی کرد .
خۆاتی ئەمیر عەبدوڵا فەیسەڵی جیهانیی لە ساڵی 2019 دا وەرگرتووە ..
چەند ساڵێک ، کریم العراقی دووچاری نەخۆشی شێرپەنجە بووە و چەندین سەرکی عەرەبی بە سەرکی عێراق شیاع سودانیشەوە هاوکاری و پشتگیریی ئاستوخەیان بە تێپەڕاندنی نەخۆشییەکەی ، کردووە ..
ئەمڕۆ هەینی ، یەکی ئەیلولی ساڵی 2023 لە نەخۆشخانەیەکی ئەبوزەبی و لە تەمەنی 68 ساڵیدا ، کۆچی دوایی کرد ..

((فَإِنْ شَكَوْتَ لِمَنْ طَابَ الزَّمَانُ لَهُ
عَيْنَاكَ تَغْلِي وَمَنْ تَشْكُو لَهُ صَنَمُ

وَإِذَا شَكَوْتَ لِمَنْ شَكْوَاكَ تُسْعِدُهُ
أَضَفْتَ جُرْحًا لِجُرْحِكَ اِسْمُهُ النَّدَمُ))
((گلەیی لای کەسێ بکەی بەختیار بێ ،
چاوی تێ ئەکوڵێ و ئەویش بت ئاسایێ ..
سەردانی ئەوەی بێ زامت دەخۆشێ
زامی پێشیمانیشت زیاد ئەکا لێ زیایێ ..

ـــنەوزاد بەندی

نەدانـــی مـــوچەی کرێکـــاران و

کارمەندانی هەرەمی کوردستان، سیاستەکی ەیسوای دەسەاتدارانە دژ بە جەماوەر ەکخراوی بەدیلی کەمەنیستی لە عەراق

وەک پیشەی بەباکانەی هەمیشەییان، ئەوا بە پتر لە دوو مانگە حکومەتی هەرەمی کوردستان و هەردوو حزبی دەسەاتداری بورژوا ناسیونالیست (پارتی و یەکەتی) بە بیانووی جەراوجەرەوە، بەتایبەت کەشکانیان لەگەە حکومەتی مەرکەزی و هەزە ئیسلامییە دەسەاتدارەکانی بەغدادا، موچەی کرەکاران و کارمەندانی وەزارەتەکانیان نەداوە، و ئەمەش بەتە مایەی بارەکی سەختی ئابووری بە جەماوەری هەرەم.

ئەمە سەرباری ئەوەی کە هیچ پەژەیەکی گەشەپەدانی خزمەتگوزارییە گشتییەکان لە ئارادا نییتە، و ەژەی بەکاری، بە تایبەت لەناو گەنجانی کچ و کوەدا، لە ئاستەکی زەر بەریندایە، و ئاستی هەژاری و نەداری بەجارە ژیانی زەربەی دانیشتوانی ئەم هەرەمەی هەراسان کردووە. هاوکات لەگەە ئەم بارودەخەدا، ەیزی ملیاردەر و ملیەنەری دولاری سەر بە دەسەات و حزبەکانیان و سەرمایەدارنی گەندەی دەروبەریان، هەرەژە لە زیادبووندایە.

سەرکوتگەرییەکانی دەسەات بە دژی جەماوەری خەپەشاندەر لە ساەانی پەشوودا، و داسەپاندنی ەژەمەکی سیاسی دکتاتەری پشت بەستوو بە زەبر و زەنگ و ئایدیەلەژی ناسیەنالیستی و ئیسلامی، کە بە دەربەستە لە ئاست دابینکردنی مافە ئابووری و کەمەایەتی و خزمەتگوزاری و ەشنبیرییەکانی جەماوەری زەحمەتکەشی هەرەم، هەر تەنها بە درەژەدان بە دەسەاتی گەندە و میلەشیایان نەبووە، بەکو هاوکات بە مانەوەی دەسەاتیان و بەرقەراری سەرمایەداری و سترکچەری سیاسی و ئایدیەلەژی ئەم سیستمە بووە.

نەک هەر هەزەکانی دەسەات، بەکو هەموو هەزەکانی ئەپەزسەنی بورژوازی لە هەرەمدا، بە لایەن و باە جیاجیاکانیانەوە، و بەهەردوو بزووتنەوەی ناسیەنالیزم و ئیسلامیزم و ەوت و حزبەکانیان و ئایدیەلەگ و ەشنبیرانیانەوە، و هەروەها بە نیولیبرالە

قومیەکانی چەشنی (نەوەی نوێ)وە، ئەم سیستەمە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئایدیۆلۆژییەیان پاراستووە و ئێپارێزن کە سەرتاپای مەرکی دابەشبوونی قووڵی چینایەتی پێوەیە لەنێوان پرۆلیتاریا و بورژوازیدا، و هەر جۆرێ جەمسەرگیریی چینایەتی ناو کۆمەڵگە توندوتیژتر و بەرینتر ئەبێتەوە.
هەربۆیە لە کاتێکدا کە کۆمەڵگەی کوردستان نوقمی هەژاری و بێکاری و بێ خزمەتگوزارییە، هەم هەزەکانی دەسەڵات و هەم ئۆپۆزسیۆنی بورژوازی، لەهەر کات زیاتر کۆمەڵگەکەیان نوقمی خورافاتی قەومی و دینی کردووە، لە لایەک، و لە لایەکی ترەوە نیولیبرالەکانی چەشنی (نەوەی نوێ) لە هەوڵی سەرگێژکردنی جەماوەرن بە ئومێد هەڵچنین بە ئاوگێڕپێکهێنان لە ڕۆگەی هەڵبژاردنەوە.
هەر لەم ڕاستایدا، ناسیونالیستەکان کەوتونەتە بانگەوازکردنەوەی ترس و دڵەڕاوکێ سەبارەت بە ئۆگری هەرەسی ژێرخانی دەسەڵاتدار لە هەرێمدا، و باوەشینی دەمارگیری و ڕق و قینەی نەتەوەیی ئۆکۆن، و ئیسلامی سیاسیش بەردەوام گورزی کوشندەی خۆی ئاراستەی ئازادییەکانی ژنانی کوردستان ئۆکات و هەوڵ و تەقەڵاکانی کرێکاران و گەنجانی بێکاری کوردستان و ڕێزی خەباتیان بۆ ئیسلامیزم و دژایەتی لە بەرامبەر هەر ئایدیایەکی ئازادیخوازانێ و سۆشیالیستیدا تێکدەدا.
لە بەرامبەریشدا، هێز و حزبێ ئیسلامی و قومیەکانی دەسەڵاتدار و حکومەتکەیان لە بەغدا کە بەباکن لە هەژاری و نەداری و بێکاری جەماوەری هەرەم، بەردەوامن لە درێژەپێدان بە ململانێکانیان لەگەڵ حکومەتی هەرێمدا. هەر دوو لا جەماوەری هەرەمی کوردستانیان کردەتە بارمتەی ساغکردنەوەی بڕژوەندییە سیاسی و ئابووری و مانەوە جیۆپۆلتیکسەکانیان و پێوەندیان لەگەڵ زلهێزە ناوچەیی و دەوڵەتییەکاندا. هەروەها، دەسەڵاتدارانی بەغدا سەرقاڵی خۆشکردنی ئاگری دەمارگیری نەتەوەیین تا سەرگێژی ڕەواج پێبدەن و پەردەپۆشی گەندەڵییەکانیان بکەن، و بەگوزارانی و هەژاری و بێکاری و بێ خزمەتگوزاری زەربەی هەرە زەری جەماوەری عێراق بە دەمارگیری نەتەوەیی وەڵامبدەنەوە.
بێ ئەزگار بوون لەم بارودۆخە کارەساتبارە ڕەگەک لە بەردەمدا نییە جگە لە بەهێزکردن و یەکخستنی ڕێزی خەباتی کرێکاران و زەحمەتکیشان و بێکاران و ژنانی ستەملێکراو و گەنجان و سەرجەم ئازادیخوازان هەم لە هەرێمی کوردستان و هەم لەسەر ئاستی عێراق، لەسەر بنەمای بڕژوەندی سەربەخۆی چینایەتییان، و بە بێ هیچ جیاوازییەکی مەزهەبی و دینی و نەتەوەیی و جنسی و ڕەگەزی و هەر جۆرێ جیاکارییەکی تر.

ئەمڕۆ لە هەرەمی کوردستاندا پارسەنگی هێزی چینایەتی لە بەرژەوەندی بورژوازی دەسەڵاتدار و هێز و تەوتەکانیەتی، و تا خەڵکی کرێکار و نەداری هەرەم ئەم پارسەنگییە نەگۆن لە بەرژەوەندی خەیان هیچ ئاوگەڵکی بنچینەیی لە بەرژوەندییان نایەتەدی. کەوتنە داوی ئایدیۆلۆژیا و ئاسەی قەومی و دینی و بەویانووکانی کەشە لەگەڵ بەغدا، و خەشاوەیی بە هەڵبژاردن، بارودۆخە کارەساتبارەکە زیاتر درێژە پێدەدا. چارەسەر لە بەرەوپێشچوونی خەباتی چینایەتی پرۆلیتاریا لە کوردستان و سەرجەم عێراقدایە.

بە ڕیزی خەباتی یەکگرتوو لەسەر بنەمای بەرژەوەندی سەربەخۆی چینایەتی کریکاران و نەداران، و هاتنە مەیدانیان وەک هێزێکی کاریگەری جەماوەری بەووی دەسەڵاتی ناسیۆنالیزم و ئیسلامیزم لە هەرەمدا هەنگاوی یەکەم بە کۆتایی هینان بەم یاریکردنە بە ژیان و گوزەرانی جەماوەرەوە.

(هەڵکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی لە عێراق) بە تووندی سەرکۆنەی هەردوو حکومەتی هەرەم و حکومەتی مەرکەزی ئەکات، و بەرپرسیاریەتی هەژاری و برسیەتییەک کە بە سەر جەماوەری هەرەمی کوردستاندا سەپاوە، ئەخاتە ئەستۆیان. هەروەها شان بە شانی کرێکاران و زەحمەتکیشان و سەرجەم ئازادیخوازان لە خەباتی پێگیرانەدایە بە کۆتاییهێنان بە باری سەختی ژیانی ئابووری جەماوەر لە هەرەم و سەرتاسەری عێراقدا.

سیاسەتی ڕیسوای موچە نەدان پێویستە دەستبەجێ کۆتایی پێبهێنرێ

۳۰ (ئاب)ی ۲۰۲۳

چاوخشانێک بە مێژووی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرا.. ڕەزا شوان

ڕەگ و ریشەی ئەدەبی منداڵان بۆ هەزاران ساڵ بەر لە ئێستا دەگەڕێتەوە. لە سەرەتای سەردەمی ئەدەبی منداڵاندا، کتێبی تایبەت بە ئەدەبی منداڵان نەبووە. بە پشکۆوتنی مرۆڤ لە هەموو بوارەکانی ژیانداً، ئەدەبی منداڵانیش لە هەموو جیهاندا،

گ‌ش‌یکردن و پ‌شک‌وت و بوو ب‌ لق‌کی س‌ر‌کی ل‌ ئ‌د‌بی گشتی و ب‌ ئ‌د‌ب‌کی تایب‌ت ب‌ مندا‌ان. ل‌ نووسین‌کی پ‌شترمدا، باسی م‌ژووی ئ‌د‌بی نووسراوی تاز‌ی مندا‌انمان کردوو‌ ک‌ ل‌ س‌د‌ی ح‌ڤد‌مدا، ب‌ ی‌ک‌م جار ل‌ و‌اتی ف‌ر‌نسادا س‌ری ه‌ـ‌دا.

ل‌م نووسین‌مدا، چاوخشان‌ک ب‌ م‌ژووی س‌ره‌ـ‌دانی ئ‌د‌بی مندا‌ان ل‌ ئینگلت‌را د‌ک‌ین. ک‌ ل‌ دوای ف‌ر‌نسا ل‌ ئینگلت‌رادا پ‌شک‌وتن‌کی ب‌رچاوی ب‌ خ‌ی‌و‌ بینی.

ئ‌د‌بی مندا‌ان ل‌ ئینگلت‌رادا م‌ژووی‌کی در‌ژ و جیاوازی ه‌ی‌. د‌کر‌ت ئ‌د‌بیاتی مندا‌ان ل‌م و‌اتـ‌دا ب‌ س‌رد‌م‌کانی ناو‌ـ‌است بگ‌ـ‌ـ‌نین‌و‌. قوتابخان‌ی ریالیزمیی م‌ژوونووس‌کان، سا‌ی (١٧٤٤) ب‌ د‌رچوونی (کت‌بی بچووکی جوانی گیرفان)ی نووس‌ر و کت‌بف‌ـ‌ش (ج‌ن نیوب‌ری) ب‌ س‌ر‌تای س‌ره‌ـ‌دانی ئ‌د‌بی مندا‌ان ل‌ ئینگلت‌را داد‌ن‌ن. چیر‌ک‌ کلاسیکیی‌کانی پ‌شتر بریتیبوون ل‌ ئام‌ژگاری و ر‌نمایی و ر‌نو‌نی ئاینی و ل‌ خووی باش و ل‌ ر‌وشتی ب‌رز. ب‌ ئ‌و‌ی گو‌ ب‌ ئاستی بیر و ه‌ش و ئار‌زوو و قوناغ‌کانی مندا‌ـ‌یی‌تی بد‌ن. شای‌نی باسیش‌ کت‌بی (ئ‌فسان‌کانی ئیز‌پ) ب‌ ی‌ک‌مین کت‌بی چاپکراو ب‌ مندا‌ان داد‌نر‌ت ک‌ ل‌ سا‌ی (١٤٨٤) زاینی، ل‌ لای‌ن نووس‌ر (ولی‌م گاگست‌ن: ١٤٢٢ـ ١٤٩١) و‌ نووسراو‌. گاگست‌ن س‌ر ل‌ نو‌ چیر‌ک‌کانی ئیز‌پی ی‌نانی، ب‌ ش‌واز‌کی جوان و ب‌ زمانی ئینگلیزی نووسین‌و‌ و ل‌ چ‌ند ب‌رگ‌کدا چاپیانی کرد، گاگست‌ن ب‌ ی‌ک‌م جاریش و‌ن‌ی ب‌ چیر‌ک‌کانی ک‌شان. گ‌رچی گاگست‌ن ب‌و نیاز و م‌ب‌ست‌و‌ چیر‌ک‌کانی ن‌نووسیون ک‌ ئاراست‌ی مندا‌انیان بکات. ب‌ـ‌ام س‌ ل‌ کت‌ب‌کانی، ب‌ در‌ژایی سا‌ان و تا ئ‌م‌ـ‌ش ب‌ مندا‌ان گونجاون و ب‌ کت‌بی خ‌یانیان د‌زانن. و‌ریان گ‌ـ‌اون ب‌ س‌ر ز‌ر‌ب‌ی زمان‌کانی گ‌لانی جیهان ب‌ زمانی کوردیش‌و‌. مندا‌ان ل‌ ه‌موو جیهاندا، چ‌ژ و خ‌شی ل‌ خو‌ندن‌و‌ی ئ‌و چیر‌ک‌ ئ‌فسان‌ییان‌ و‌رد‌گرن. ک‌ ئ‌م کت‌بان‌ن (ر‌وی ر‌نارد، ئ‌فسان‌کانی ئیز‌پ، مردنی ئارس‌ر). ه‌ر گاگست‌ن ی‌ک‌م چاپخان‌ی ه‌نای‌ ئینگلت‌را، دوای ئ‌و‌ی ک‌ ل‌ ئ‌ـ‌مانیا، ف‌ری چ‌نی‌تی و ه‌ون‌ری چاپکردن بوو. زیاتر ل‌ (١٠٠) کت‌بی ل‌و چاپخان‌ی‌دا چاپکرد.

ل‌ دوای گاگست‌ن، نووس‌ر (ی‌هان ئام‌س ک‌مین‌س) ل‌ سا‌ی (١٦٥٨) دا، ل‌ پ‌و‌ر‌ باو‌کانی ئ‌و س‌رد‌م‌ لایدا و کت‌ب‌کی ب‌ ناوی (جیهان ل‌ و‌ن‌دا)ی نووسی و چاپیکرد. ئ‌گ‌رچی ئامانجی

ئم کتبە زیاتر لە پروردییەوە نزیکە نەک لە خشنوودییەوە. ئەم کارەی کەمینەس، بە یەکەم کتەبی وەندار بە منداڵان دادەنرەت.
نووسەر و رەژنامەنووس و رابەری رەمانی ئینگلیزی (دانیال دیڤە: ١٦٦٠ــ ١٧٣١) یەکەکە لە رەماننووسە ناسراوەکانی جیهان. بە دەستپەشخەری چیرەکی هونەریی لە ئینگلتەرادا دادەنرەت.
دانیال دیڤە لە ساڵی (١٧١٩) دا، رەمانە بەناوبانگەکەی (رەبنسەن کروزە) ی نووسی و چاپیکرد. کە بە یەکەک لە شاکارە ئەدەبییەکانی جیهانی ناسراوە. تا ئەمەش منداڵان لە هەموو جیهاندا، بە گەرمی و پەرەشەوە پەشوازی لەم رەمانە دەکەن و چەژ و خەشیی لە لایان کاە نەبەتەوە. پاڵەوانی ئەم رەمانە لاوەکی سەرگەرم و سەرکەشی سەیرە، حەز بە کاری سەرکەشی دەکات.
دانیال دیڤە بیرەکەی ئەم چیرەکەی لە چیرەکەکی راستەقینەی ژیان و بەسەرهاتی پیاوەک بە ناوی (ئەلیکسەندەر سلکەرک) ەوە وەرگرتووە. کە خەکی ئوسکەتلەندە بووە. نزیکەی (٣٠٠) ساڵ بەر لە ئەستا، ئەو پیاوە وە دەبەت و دەکەوەتە دوورگەیەکی دووری دابەاوی چەوە، بە ماوەی چەند ساڵەک لەو دوورگەیەدا ژیان بەسەر دەبات. بە هیوا نابەت و کەنادات، تا ئەو کاتەی پاپەک نزیک ئەو دوورگەیە دەبەتەوە و هەلی گەانەوەی بە ئوسکەتلەندەی نیشتمانی بە دەخەست. ئەم چیرەکە راستییە بوو بە ئیلهام بە دانیال دیڤە. بە شەوەیەکی ئەدەبی و هونەریی جوان لە رەمانی (رەبنسەن کروزە) دا دایەشتووە. لە راستیدا ئەم رەمانە بە منداڵان نەنووسراوە. بەام نووسەری بەناوبانگی ئینگلیزی (جەن نیوبەری) دەستکاری کرد و کورتی کردەوە و دووبارە بە زمانەکی ئاسانتر و گونجاو، بە منداڵان دایەشتەوە.
رەمانی رەبنسەن کروزە، کراوە بە فیلمی کارتەن و بە زەربەی زمانەکانی جیهان دەبلاج کراوە. ئەو مەبەست و گرنگییەی لەم رەمانەدا هەیە: بە هیوا نەبوون و کەندان و خەاگری و خەگونجانە لەگە بارودەخەکی چاوەوانەکراو و تەنگانەدا.
هەر لە ساڵی (١٧١٩) دا، (رەبەرت سامبر) چەند چیرەکەکی لە (چیرەکەکانی دایە قازم) کە لە نووسینی (چارلز پیرە)ی فەرەنسییە، لە فەرەنسییەوە وەرگەان بە ئینگلیزی و چاپیانی کرد. کە ئەم چیرەکانەن (ساندرەلا، جوانە نووستووەکە، ریش شین). بەو مەبەستەی کە منداڵانی ئینگلتەرا چەژ و خەشییان لەوەربگرن.

(جۆناسان سویفت: ١٦٦٧ـ ١٧٤٥) نووسەر و سیاسەتمەدارێکی (ئینگلیزی ـ ئیرلەندی) بوو. بە نووسەرێکی بابەت گاڵتەجاڕی و توانج ناسرابوو. جۆناسان لە ساڵی (١٧٢٠) دا، کتێبێکی لێژر ناوی (گەشتەکانی گوللیڤەر) دا چاپکرد. بریتییە لە چوار کتێب و باس لە چوار گەشتی خەیاڵی بە وڵاتانی دوور و نامۆ و سەیر دەکات. جۆناسان چۆند ڕەمانێکی تریشی نووسیوە، لەوانە: (جەنگی کتێبەکان)، (نامەکانی بازرگانێکی کوتاەفرۆش)، (پێشنیارێکی سارد).
(جۆن نیوبەری) گەشتەکانی گوللیڤەری کورت کردوونەتەوە و بە شێوە و شێوازێکی ئاسانتر و بە زمانێکی سووکتر، دووبارە بە منداڵان دایەشتوونەتەوە و چاپیکردوون.
بەمەش جۆن نیوبەری، ئەم گەشتانەی خستە نێو چوارچێوەی ئەدەبی منداڵانەوە.
هەر چوار گەشتە، کراون بە فیلمی کارتۆن و بە زۆربەی زمانەکان دەبلاج کراون.
(جۆن نیوبەری : ١٧١٣ــ ١٧٦٧)هەندە لە لێکۆڵەرەوەرەکان پێیانوایە کە ئەدەبی ڕاستیی منداڵان لە ئینگلتەرادا، لە (جۆن نیوبەری) یەوە دەستی پێکرد. نیوبەری لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، بە تایبەتیش لە چیرۆکنووسیندا، نووسەرێکی بەتوانا بوو. ڕێکی زۆری هەبوو لە گێشکردن و پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا. جۆن نیوبەری خاوەنی یەکەمین کتێبخانەی منداڵانە لە جیهاندا. نیوبەری لە ساڵی (١٧٤٤) دا، کتێبێکی بە ناوی (کتێبی بچووک و جوانی گیرفان) ی نووسی و چاپیکرد و باڵاویکردەوە. لە ساڵی (١٧٦٥) دا، چیرۆکێکی بە منداڵان لێژر ناوی (جووتە پێاوی باش) دا، نووسی و چاپیکرد و باڵاویکردەوە.
هەندێک لە توێژەرانی ئەدەبی منداڵان ئەم کتێبەی نیوبەری(کتێبی بچووک و جوانی گیرفان) بە یەکەم کار بە منداڵان دادەنێن، کە ئامانجی خۆشی و شادی منداڵانە. نیوبەری داوای لە نووسەران کرد، کە کتێبەکانی گەورەکان کورت بکەنەوە و بە زمانێکی سووکتر و بە شێوازێکی ئاسانتر، دووبارە بە منداڵان بیان نووسنەوە، تا لەگەڵ توانای هۆشیاندا بگونجێن. تا بڵیان چاپ بکات. نیوبەری زیاتر لە (٢٠٠) کتێبی بە منداڵان چاپکرد و باڵاویانی کردەوە. کە بریتین لە: مەتەڵ، چیرۆکی فۆلکلۆری، ئەفسانەیی، حیکایەت، چیرۆکە میللییەکان. کتێبەکانیش لە ڕووی کوالیتییەوە مەرجی پێویستییان لەخۆگرتوون. بەرگەکانیان ئەستەرن و نەقشێنراون. کاغەزی پەڕەکانیان زۆر باشن و لووسن.

جۆن نیوبەری بەوای بە گرنگی فێرکردنی منداڵان بە ڕەفتاری دروست، بە شێوازێکی نەرم و نیانی و میهرەبانی هەبوو، نەک بە شێوازی گرژی و تووڕەیی و توندوتیژی و ترس و تۆقین. بۆیە نیوبەری بە (باوکی ڕاستی ئەدەبی منداڵان) لە ئینگلتەرادا ناودەبرێت.
لە ئەمریکادا، لە ساڵی (١٩٢٢) هەوە، ساڵانە خەڵاتێکی بۆنرخ، بە ناوی (خەڵاتی نیوبەری) یەوە، دەدرێت بە باشترین نووسەری کتێبی ساڵ لە بواری ئەدەبی منداڵاندا.
شایەنی باسیشە، لە پێش جۆن نیوبەری، نووسەرێک بە ناوی (تی. دەبلیو) کتێبێکی بچووکی (١٢) پەڕەیی لەژێر ناوی (کتێبێکی بچکووک بۆ منداڵانی بچووک) نووسی و چاپیکرد کە کتێبێکی فێرکارییە. وەکو ڕەخنەگر (پیرسی مەیر) دەڵێت، گرنگی ئەم کتێبە لەوەدایە، کە یەکەم بەاوکراویە بە زمانی ئینگلیزی بۆ منداڵان. مەبەستیش ئەوە نییە کە لە ڕووی جۆن نیوبەری کەم بکرێتەوە.
لە سەدەی هەژدەمدا، وەرچەرخانێکی بەرچاو و بازنەکی گەورە لە ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرا درا. لە سەدەی نۆزدەشدا بناغەی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا دانرا.
لە ساڵی (١٨٢٨ــ١٨٣٠) دا، کتێبی (حیکایەتکانی باپیرە) ی (سیروالتەر سکوت) پێشوازییەکی گەرمیان لێکرد، کە ورژنەر و سەزداریان لێخۆگرتوون. دوایش خاتوو (کاترین سنگلەر) کە کتێبی (ماڵی ڕوخسەت)ی نووسیوە، بە یەکێک لە گرنگترین کتێبکانی منداڵان دادەنرێت. کە بە بەهاراتی خەیاڵیی پڕوکردووە. ئامانجی کاترین، گەینینی ئەو بابەتانە بوو کە منداڵان دەیانخوێندەوە.
(لویس کارۆل: ١٨٣٢ــ ١٨٩٨) ناوێکی خوازراوە، ناوی ڕاستیی (چارلز لوتویدج دۆدسن) ە. لویس کارۆل چیرۆکنووس و ڕەماننووسێکی بە توانا و بلیمەت و فانتازی بوو. زانایەکی ماتماتیک و وێنەگرێکی فۆتۆگرافی ئینگلیزیی ناسراوبوو. چیرۆکی (ئەلیس لە وڵاتی عاجباتییەکان) کە لە نووسینی (لویس کارۆل) ە، بە یەکێک لە شاکارە ئەدەبییەکانی جیهان بۆ منداڵان دادەنرێت. ئەم چیرۆکە ئەدەبی منداڵانی بردە قۆناغێکی زێرینەوە. بەجگە لەم چیرۆکە، لویس کارۆل دوو چیرۆکی تریشی نووسیوە، ناوکانیان (لە میانەی شووشەوە)، (چۆنبازی).
چیرۆکی (ئەلیس لە وڵاتی عاجباتییەکان) چیرۆکی ئەندێشەیی فەلسەفی و فانتازییە. چیرۆکی کچێکی ڕاستی دەگێڕێتەوە، کە لە

چیرۆکی ستۆکۆکان بەزار ببوو و حەزی بە سەرکەشی دەکرد. چیرۆکی کێژێکی تەمەن (١٢) ساڵان دەگێڕتەوە، کە ناوی (ئالیس)ە. بە دوای کەروێشکێکی گەورەدا رادەکات. لە پێکدا دەکەوێتە ناو چاڵێکی قووڵەوە و خەی لە جیهانێکی خەیاڵی سەیردا دەبینێتەوە. دەوا و دەگێڕت و بە سەرسامییەوە دەوانێت. چاوی بە (داوەک) و (شەرەک) و (پیاوێکی ئاسنین) دەکەوێت. هەموویان دەچن بە لای جادووکەرێک، تا یارمەتییان بدات. شەرەکە ئازایی دەویست، پیاوە ئاسنینەکە دڵی دەویست، داوەکەش هۆشی دەویست. بەڵام ئالیس گیانەوەی بە ماڵەوە دەویست. ئەم چیرۆکە بە چەندین سەرکەشیدا تێدەپەڕێت. کراوە بە فیلمی کارتۆن و بە فیلمی سینەمایی. ئەم چیرۆکە ئازادی و ئازایی بە منداڵان دەبەخشێت. بە متمانە بەخۆبوونەوە ڕووبەڕووی ئەو گرفت و کێشانە ببنەوە کە دەنێ ڕێیان و خەیان چارەسەری ڕێگەی سەرکەوتنیان بە بدەزنەوە.
لویس کارۆل لە دژی ڕەباز و شێوازە کلاسیکییە چەقبەستووەکاندا، کە منداڵان لەیان وەرست و بەزار ببوون، شۆشێکی لە ئەدەبی منداڵانی بەرپاکرد. گەرچی (١٥٨) ساڵ بەسەر چاپکردن وبڵاوکردنەوەی ڕەمانی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتییەکان) تێپەڕیوە، بەڵام تا ئەمڕۆش منداڵان بە پەرۆشەوە دەیخوێننەوە و چێژێکی زۆری لەوەردەگرن.
ماوەی ساڵانی (١٨٩٤ـ ١٩٠٨) بە گەشترین ماوەی کتێبی منداڵان لە ئینگلتەرا دادەنرێت. کە لەو ماوەیدا، کتێبکی زۆری نەسەرانی ناسراو لە مەژووی ئەدەبی منداڵاندا، چاپکران و بڵاوکرانەوە.
زۆر بە کورتی ئاماژە بە ناوی هەندە لە نووسەرانی ناسراوی تری ئینگلیزی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا لە ئینگلتەرا دەدەین:
(کینیت گرام: ١٨٥٩ـ ١٩٣٢) بە ناوباگترین کارکانی (با و دار بییەکان)ە کە کارکی نەمرە لە ئەدەبی منداڵاندا. ناوی دوو کتێبی تری کینیت بە منداڵان (سەردەمی زڕین، ئۆژدیهای یاخی) یە.
(رودیارد کیلنگ:١٨٦٥ ـ ١٩٣٦) لە ساڵی (١٩٠٧) دا، خەڵاتی (نۆبڵی لە ئەدەب) دا وەرگرت. کە بچوکترین براوەی ئەم خەڵاتە و یەکەم ئینگلیز بوو کە ئەم خەڵاتەی وەگرت. گرنگترین کارکانی بە منداڵان (کتێبی جەنگەڵ) کە بریتییە لە کۆمەڵک سەرکەشی لە دارستاندا. پاڵەوانکەی منداڵەکە لەگەڵ ئاژەڵ دەندەکاندا دەژی. ئەم چیرۆکە بە ناوی زنجیرەی (ماوکلی کوڕی دارستان) ەوە، کراوە بە چەندین فیلم و سەرکەوتنکی جیهانییان

بەدەستهێناون.
(هێلین بیاتریکس پۆتەر: ١٨٦٦ـ ١٩٤٣) ژنە ڕەمانووس و زانایەکی سروشتی و وێنەکێش و شاعیرەکی ناسراوی ئینگلیزییە. چەندین چیرۆکی بۆ منداڵان نووسیوە. هێلین شێوازێکی جیاوازی لە نووسیندا بۆ منداڵان هەیە. کە بە ناسکی و بە ساکاری و شارەزایی و شێوازێکی تازە بۆ منداڵان دەنووسێت. چیرۆکەکانی لە هەموو جیهاندا بڵاوبوونەتەوە. بەشێکی زۆری چیرۆکەکانی کراون بە فیلم کارتۆن. بەرزترین کارکتەرە داهێنراوەکانی (کەروێشکە پیتەر، سمورە نۆتکین، پشیلە تۆمی بچکۆلە).
(روالد دال: ١٩١٦ـــ ١٩٩٠) ڕەمانووس و سیناریۆنووسە، بە ناوبانگترین نووسەری منداڵانە لە ئینگلتەرا، زۆرترین ژمارەی ڕەمانەکانی لە جیهاندا فرۆشراون. زۆربەشیان کراون بە فیلمی کارتۆن. چەندین خەڵاتی بۆنەرخی جیهانی وەرگرت. لە ئینگلتەرادا مۆزەخانەیەکی بە ناوییەوە هەیە (مۆزەخانە و مۆبەندی چیرۆکەکانی روالد دال) کە کارەکانی و وێنەکانی تێیدا پارێزراون. گرنگترین کارەکانی بۆ منداڵان:(تیمساحێکی زۆبڵاح، چەتەوەکی کۆتەی میهرەبان، دانی پاڵەوانی جیهان، قەڵەکی زۆبڵاح).
(جاکلین ویلسۆن: ١٩٤٥) ژنەکە شایەدای کۆکردنەوەی کتێبی منداڵانە. یەکێکە لە ناسراوترین نووسەرانی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا. بە زۆریش بە هەرزەکاران دەنووسێت. چیرۆکەکانیشی بەوە ناسراون کە پڕن لە خۆشی و لە خەیاڵ، زیاتر لە (١٠٠) کتێبی نووسیوە. سەرەڕای کارەکانی لە تەلەفزیۆن و لە رادیۆدا. چەندین خەڵاتی گرنگی لە ئەدەبی منداڵاندا وەرگرتووە.
(جوان ڕالینگ: ١٩٦٥) کەڵە ڕەمانووسێکی بواری ئەدەبی منداڵانە. نووسەری زنجیرە ڕەمانی جیهانی (هاری پۆتەر)، کە بە ناوبانگترین زنجیرە ڕەمانە لە جیهاندا. وەریانگەڕاون بۆ (٨٠) زمان لە جیهاندا. ئەم ڕەمانە هەشت بەشە یا هەشت کتێبە، تا ئێستا چەندین خەڵاتی لە ئینگلتەرا و جیهاندا بردۆتەوە، لە مێژووداش زۆرترین ژمارە بەرگەکانی کتێبی (هاری پۆتەر) فرۆشراون. کە زیاتر لە (٤٥٠) ملیۆن دانە لە کتێبی (هاری پۆتەر) لە جیهاندا فرۆشراوە. ئەم ڕەمانە کراوە بە فیلمی سینەمایی. یەکێک لەو فیلمانەش، زۆرترین پارەی لە جیهاندا بە دەست هێناوە. ئەکتەرە بەشداربووەکانی هاری پۆتەر، لە ڕەی ئەم فیلمانەوە دەوڵەمەند بوون.
جوان ڕالینگ لە ڕەی ڕەمانی (هاری پۆتەر)ەوە، سەرمایەیەکی زۆری

دەستکەوت و بوو بە ملیەنەر. بوو بە یەکەم نووسەریش کە ئەو پارە زەرە لە رەی نووسینەوە بە دەست بهەنەت. لەپەش نووسینی رەمانی هاری پەتەر، جوان رەلینگ زەر بە هەژاری دەژیا، بە کەینی شیر بە کچەکەی پارەی لە هاوەکانی قەرزدەکرد. بەیە بەشەکی زەری پارەکەی بەخشیوە بە پرەژە خەرخوازییەکان. جوان رەلینگ لە ساەی (٢٠١٠) دا، وەکو ژنەک کە زیاترین کاریگەریی لە ئینگلتەرادا هەبوو هەیان بژارد. جوان رەلینگ یەکەکیشە لە (١٠) ژنە ناودارەکانی جیهان و لە ریزبەندی چوارەم دایە (ئەنگیلا مەرکل، گلەریا ماری، ئیندەرا گاندی، جوان رەلینگ،…)
جوان رەلینگ مندانانی زەر خەشدەوەت. تا ئەمەش بەردەوامە لە نووسین بە مندانان بە تایبەتیش چیرەکیان بە دەنووسەت، دەەت:"درەژە بە نووسین بە مندانان دەدەم، چونکە لە راستیدا چەژ و خەشی لەمەدا دەبینم".
لە نووسینەکمدا لە ژەر ناوی (کەە رەماننوسی مندانان جوان رەلینگ) کە لە مانگی (٢/٢٠١٨) دا، لە سایتەکاندا بەاوکردەتەوە، بە درەژی باسی جوان رەلینگم کردووە.
بەجگە لەو نووسەرانەی کە باسیانم کرد. چەندین نووسەری تری ئینگلیزی لە بواری نووسینی ئەدەبیاتی مندانداندا، بەرهەمی نایاب و ناوبانگیان لە ئینگلتەرادا هەیە.

رەزا شوان
نەرویج: ٢٠٢٣
(*) بە نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی و نەرویجی و عەرەبی وەرگرتووە.

ژیان دەکەمە ناونیشان.. فەرهاد کەریم

گلەیی دەکا خاوەن ئاکاری بەرزو دەی باش
نەرمە لە ناو مردنی ئەمە و ژیانی سبەی
برین رژاوەتە ناو برین رەقبووە ژیان

گەردەلوول پ□دەکەن□، مردن رژاوەتە□ کورتی ژیان
ژیان پ□ بووە لە رەقی مردن
مردنم رژاوەتەوە ناو ژیان
ژیانم رژاوەتەوە ناو مردن
ژیان و مردنم لە شە□دان
فرم□سکی ز□ری رشت ژیان، گریانی نەبرد مردن
پ□ بووە□ گریان، ماندووە ژیان، تینووە مردن
لە مردن راناکەم، ژیان ناخەمە گ□□، تەرمم ناچ□تە گ□□ستان
لە مردن د□مەدەر□ ژیان ناونیشان
ژیان برژ□ مردن دەگات
مردن بگات ژیان دە□ژ□
لەوەتەی هەم لە شە□دام
مردنم رژاوەتە ناو ژیان
ژیانم رژاوەتە ناو مردن
با جەنگ بەردەوام ب□
ژیان ب□ژ□ و مردن نا
مردن ب□ژ□ و ژیان نا
ژیان روونە مردن نا
ر□مەدە مردن ژیان تاریک کا
دەزانم مردن هە□□یە و ژیان ن□چیر
ب□ ئەوەی بژیت ف□ر لە هە□□کە و مردن دواخە

□□

تابل□.. ستار ئ□حم□د

چرکەیەك لەئاگر دەخوازم
ماچ□ك بەگ□ دادەگیرس□نم
ل□و□ك لەگە□ا دروستدەکەم
بەقەد ژمارەی چر□کان
لەگە□ بووندا دەکەومە سەما
هە□پە□ک□ی … داگیرسان
هە□پە□ک□ی …راموو‌سان

هەپەکەی.. چاوبەکە
هەپەکەی.. پشبەکە
هەتا تەخم و
توانەوە لەتدا
بەسەر بەرامەی خاکدا پەخشدەکەم
لەوەتی چیاکان بەزمانی بەفرەوە دەگرین
مەلێك هێلانەی خەی جێناهێ
کوکوختیەك.. لەبزەوی بچووەکانی وەسنابێ
منیش ناتوانم بێتێ ژوانێك بەخسنم
تێ نیگات وردە بەفرەو
سزت دوندی سەخت و
رامانت لەگەێ هەورە دووەکاندا دەلەنگێ
منیش مەستم بەبوونی دووکەێ
لقی دارهەنارێکی سووتاوم
لەوەتی ئاگر برمی سووتاندوە
نیگام هەوەدای گوی سووەو
چاوانم تینووە
بێ مەزەی سوێکی مەزاری روانین
دەستەکانم لەگێ هەدەکشم
لەگەێ ژاکانی گوێ و
بەربوونەوەی بولبولێکی حەسرەتا
دم لەجەستەم جودەبێتەوە
رحم بەباران ئاشنا دەبێ
نەنمەیەك
گەواەی عومرم تەدەکا
نەبارانك تابلیەك دەنەخشنێ
لەسبەری باات بکا

ستار ئحمد